

СохибкIRON Амир Темурнинг жахоншумул обрӯ-эътибор ва шон-шухрат қозонишида бош омил ҳисобланган жихат, яъни саркардалиқ даҳоси, ҳарбий истеъдоди ва маҳорати, жаҳон ҳарб санъатига қўшган улкан улуши борасида қўпдан-қўп фикр-мулоҳазалар, илмий ҳамда бадиий асарлар мавжудлигига қарамасдан, бу борадаги изланишларни узлуксиз давом эттириш СохибкIRONнинг ҳарбий иш соҳасидаги янги-янги хусусиятларини кашф этишга хизмат қилади, деган фикрдаман.

Ҳазрат Амир Темурнинг бутун жаҳон аҳлини ҳайратга солган ҳарбий зафарларига, албатта, фақат унинг Оллоҳ томонидан инъом этилган лашкарбошилиқ салоҳияти маҳсули дебгина қарамасдан, балки унинг қавқулодда замонавий қурол-яроғлар билан таъминланган, ўша даврнинг илғор жанг олиб бориш амалиётларини мукамал эгаллаган ўта интизомли армияни тузиши натижаси тариқида баҳоламоқ ҳам мақсадга мувофиқдир.

Асосий қарвон йўллари устидан қатъий назорат ўрнатиш, салтанат қудратини юқори қўғонага олиб чиқиш, халқ турмуш тариқини қўтариш қабил олий мақсадлар йўлида Амир Темур XIV — XV асрларда ҳам стратегик, ҳам тактик жихатдан тенги йўқ тезқор ҳарбий қучлари билан сонсиз жангу жадалларда иштирок этди, оламшумул қалабаларга эришди. Амир Темур ўзининг 45 йил давомида олиб қорган тўхтовсиз ҳарбий ҳаракатларида қўшиннинг турли бўлинма ва қисмларини бошқарувчи истеъдодли қўмондонларни танлашга, уларни тарбиялаб, қўйга етқизишга алоҳида қуч сарфлади. Ҳарбий ишнинг мураккаб сир-асроридан тўла воқиф бўлган, қаним қучлари сафларини синдириш усулларини пухта эгаллаган, мураккаб вазиятларда ҳам эсанқирамай дадил ҳаракат қиладиган, ҳар қандай тўсиқ ҳамда қовларни усталиқ билан қосиб ўтадиган, мақсадларнинг қўёбга чиқиши йўлида ўз қонини ҳам баҳшида этадиган қидоқор ва содиқ шахсларни СохибкIRON, биринчи навбатда, қўшинда мавжуд бўлган турли лашкарбошилиқ вазифаларига қўйик топар, аскарлар тақдирини уларга топираар эди. Тарихий манбаларнинг шаҳодат беришлариқа, Амир Темур барқо этган қудратли армиянинг турли-туман қисм ва бўлинмаларига уч юз ўн уч бек сардорлиқ қилган. Уларнинг дастлабки юзтаси ўнбегилик, иккинчи юзтаси юзбегилик, учинчи юзтаси мингбегилик мансабларига эғалиқ қилган. Туман, яъни ўн минг жангқидан иборат дивизияларга СохибкIRONнинг ўғиллари, набиралари, сафдошлари ва уларнинг фарзандлари бошқилиқ қилган. Амир Темур армиясида хизматда бўлган саркардаларни шартли уч қурухга бўлиш мумкин.

Биринчи қурухга СохибкIRONнинг марказлашган салтанат барқо этиш иддаоси билан сиёсат сахнасига чиккан вақтдан умрининг сўнғи онларигақа унга садокат ва вақо билан ҳамфикр, ҳамнафас бўлган амир Сулаймон барлос, амир Жақу барлос, амир Хожи Сайқуддин нуқуз, амир Аббос баҳодир қипчок, амир Довуд дуглат, амир Муайяд арлот, амир Окбўга баҳодир найман, амир Шайх Али баҳодир, амир Элчибўга баҳодир, амир Эйгу Темур баҳодир синқари уруғ ва қавм сардорларини қиритиш қоиз.

Иккинчи қурухдан СохибкIRONнинг дўстлари, тенгқурлари, содиқ сафдошлари, фарзандлари ўрин олади. Булар иқида 1383-1384 йили вақот этган амир Жақу барлоснинг ўғли амир Жаҳоншоҳ, 1391 йили Тўхтамишқон билан бўлган тенгсиз жангда ҳалок бўлган Эйгу Темурнинг қондоши амир Шоҳмалиқ, амир Сарибўга қалойирнинг фарзанди амир Шайх Нуруддин, амир Аббос баҳодирнинг ўғиллари — амир Усмон, амир Умар, амир Шамсуддин, амир Хожи Сайқуддиннинг уқаси амир Аллоҳдод, амир

Тогайбўганинг ўгли амир Рустам сингари кўпдан-кўп саркардалар алохида жой эгаллайди.

Учинчи гурухни Сохибкироннинг хос фарзандлари, набиралари, якин тугишганлари ташкил этади. Булар жумласидан Жахонгир мирзо, Умаршайх мирзо, Амираншоҳ мирзо, Шохрух мирзо ва уларнинг пушти камаридан бўлган фарзандлари Мухаммад Султон мирзо ва Пир Мухаммад мирзо ибн Жахонгир мирзо, Пир Мухаммад мирзо, Рустам мирзо ва Искандар мирзо ибн Умаршайх мирзо, Абубакр мирзо, Умар мирзо ва Халил Султон мирзо ибн Амираншоҳ мирзо киради. Шохрух мирзонинг ўгиллари хали ўта кичик ёшда бўлганлари боис улар Амир Темурнинг ҳаётлик пайтида унинг аскарий қисмларига, табиий, саркардалиқ қилолмас эдилар.

Мазкур гуруҳга Сохибкирон кизи Огабегининг ўгли Султон Хусайн мирзо ҳамда опаси Кутлуг Туркан оганинг амир Довуд дуглатдан тугилган фарзанди амир Сулаймоншоҳ баходир мирзо ҳам ҳақли равишда тааллуқлидир.

Амир Темур кўмондонлар таркибининг ҳарбий ишда талаб даражасида маҳорат ва малакага эга бўлган истеъдод соҳибларидан шаклланишига катта эътибор қаратган. Ҳарбий қобилияти бор муайян бир шахс, ижтимоий ҳолатидан қатъи назар, лашкарбошилиқ рутбасини қўлга киритган.

Сохибкироннинг хос наварларидан бўлмиш Мубашширнинг Амир Темурнинг шахсий раҳнамолигида амирлик даражасига ўсиб бориши зикр этилган мулоҳазани тасдиқлашда яққол мисолдир. Сохибкирон шахсан ўзи олий бош кўмондонлик қилган барча йирик муҳорабаларда бевосита қатнашган амир Мубашшир, масалан, Туркия султони Боязид Йилдирим билан 1402 йили Анкара бўсағасидаги жангда Амираншоҳ мирзо, Мухаммад Султон мирзо, Пир Мухаммад мирзо, улуг амирлар — Шайх Нуруддин, Али Султон, Али Кавчин ҳамда Тахуртан қатори қўшиннинг бурангаридан жой олган. Бўлажак саркардалар жуда ёшлиқдан ҳарбий санъатнинг нозик жиҳатлари билан яқиндан танишган, тажрибали мураббийлар, яъни отабеклардан аскарий иш борасида сабоқ олган, ҳарбий ҳаракатларда фаол иштирок этганлар.

Манбаларга мурожаат қиламиз. Жахонгир мирзо ва Умаршайх мирзо ўспиринлик чоғидан сиёсий ҳамда ҳарбий ҳаётда фаоллик кўрсатганлар. Амираншоҳ ўн тўрт ёшида Хуросон мулки ҳукмдори этиб тайинланган ва шу ўлканинг қўшинларини бошқарган. 1377 йили таваллуд топган Шохрух мирзо 1390 — 1391 йиллари амалга оширилган юришларда қатнашган.

1398 йилнинг 17 декабрида Дехли ҳукмдори Султон Маҳмудхон билан тўқнашув вақтида Амир Темурнинг эътиборли бекларидан Худойдод қўлида таълим олган, эндигина ўн беш баҳорни қаршилаган Халил Султон мирзо ҳаммадан бурун душманга ҳамла қилади ва бир жанговар филни ўлжа олиб, Сохибкирон ҳузурига келади. Натижада бобоси томонидан турли-туман мактову навозишлар билан тақдирланади.

Амир Темурнинг ҳарбий сафарлари синчиклаб таҳлил этилса, уларда навкирон саркардаларнинг ўзларига ишониб топширилган қисм, бўлинмаларга тажрибали, ададсиз жангу жадалларнинг иштирокчиси бўлган эътиборли бекларнинг ўзига хос назорати остида кўмондонлик қилганлигини пайкаш мумкин. Масалан, Сохибкироннинг Шерозда турганлигидан фойдаланган Тўхтамишхон 1388 йили Самарканд ҳудудига бостириб киради. Бобоси йўқлигида Мовароуннаҳр чегараларини асраш масъулияти зиммасига топширилган йигирма ёшли Умаршайх мирзо зудлик билан черикка бош бўлиб ёвга қарши сафарга отланган. Унга Амир Темурнинг якин сафдоши, ҳисобсиз савашларда суяғи қотган амир Аббос баходир ва бошқа нуфузли беклар ҳамкорлик

килади.

1383 йили сеистонликлар билан бўлган тўқнашувда ўн етти ёшли Амираншоҳ мирзо ўнг кўлнинг манглай (авангард)идан жой эгаллаган, улуг амирлардан бир гуруҳи, жумладан, амир Хожи Сайфуддин, амир Окбўга унинг хизматида бўлганлар.

Маълумки, Сохибкироннинг саркардалик салоҳияти унинг бир неча катла оз ададли аскар билан кўпсонли ганим лашкарига қарши жанг олиб борган вазиятларда ҳам рўй-рост намоён бўлган. Куръони Каримдаги “Канчадан-канча кичкина гуруҳлар Оллохнинг изни билан катта гуруҳлар устидан галаба қилган”лиги ҳақидаги оятни яхши билан Амир Темур аксар ҳолларда миқдор жиҳатидан бир неча бор зиёд бўлган ёвга рўбару қелиб, ўзига хос лашкарбошилиқ зехни кўмагида зафарлар қучган.

Сохибкироннинг мана шу жиҳатини унинг лашкарбошилари фаолиятида ҳам қайта-қайта қўзатиш мумкин.

Ҳиндистон юриши вақтида, Жаун дарёси бўйида Севинчак баҳодир, Саййидхожа ва амир Мубашширнинг уч юз кишилиқ отлик аскарлари билан Маллуҳоннинг тўрт минг суворий, беш минг пиеда, йигирма етти жанговар филга қарши мардонавор жангга кириб, ҳиндларни Дехли томон чекинишга мажбур этганлигини ёки Умаршайх мирзонинг 1389 йили олтимиш навқари билан саккиз юз кишилиқ ганим лашкарларини тор-мор қилганини шулар жумласидан, деб ҳисобласа бўлади.

Сохибкирон лашкарбошилари матонати, жасурлиги, душмандан асло қўчимаслиги, ўта оғир вазиятларда ҳам аскарларни ўз кетидан эргаштириш, улар қалбида галабага бўлган ишончни авж олдириш салоҳиятига эга эди. 1372 йили Хоразмга қилинган дастлабки сафарида Кат шаҳрини ишғол этиш чоғида амир Шайх Али баҳодирнинг биринчи бўлиб қалъа фаслига чиқиши ёхуд Муҳаммад Султон мирзонинг 1393 йили Шуштар қалъасини эгаллаш пайтида ҳаммадан аввал ҳисор устига чиқиб, туг ҳамда байроқларни ўрнатиши сингари ҳисобсиз ҳаракатларни мисол тариқасида қелтириш мумкин.

Саркардаларнинг жасорати, қаҳрамонлиги, довураклиги, ҳарбий тактик амалиётларни моҳирона қўллаши Амир Темур эътиборидан четда қолмас, аксинча, инояту марҳаматлар қўрсатилар, муносиб даражаю унвонлар билан шарафланар, турфа тортиғу суюрғоллар билан сийланарди.

1388 йили Кўча Малик Мўғулистон ҳукмдорларидан Инқотўра ортидан қўлаб бориб, ўн уч навқари билан Хўжанд яқинидаги Жийжол мавзеида ёвнинг уч юз жангчисига шабихун қилиб, Хўжанд ва унинг теварак-атрофидан олинган асирларни душман тутқунидан қутқарган, уларга йўл озиғи бериб, юртларига жўнатгани боис Сохибкирон унга суюрғол тайин этади ва тархонлик мансабини бериш ҳақида фармон чиқаради.

1391 йили Дашти Кипчок қўшини билан бўлган даҳшатли муҳорабада қимда-қим мардлик ва қаҳрамонлик қўрсатган бўлса, Амир Темур ўша шахсга тархонлик нишонини беради ҳамда уларни ўз ҳузурига қиришдан ҳеч қимман қилмасин, уларни ва фарзандларини тўққиз марта гуноҳ содир этмагунча сўроқ қилинмасин, отларидан улов учун олинмасин, барча фавқулудда йигинлардан озод этилсин, деб ҳукм чиқаради. Амир Шохмаликнинг мартабасини улуглаб, унга парвоначи мансабининг хос муҳрини топширади. Унинг яқинлари ва қариндошларини ҳам ўз иноят ва марҳаматига мушарраф этиб, содиқ саркардасига вазирлик тўнини қийғизади.

Амир Темур армиясида лашкарбошиларнинг жанг чоғида бир ёкадан бош қилариб ҳамжиҳатлик билан ҳаракат қилишлари, қийин, ҳавфли ҳолатларда зудликда қўмакка қилишлари аъло даражада йўлга қўйилганини қўзатамиз. 1398 йилнинг 2 ноябрида

Батнайр калъаси ахоласидан солик молини ундириш мақсадида жўнатилган амир Шайх Нуруддин ва амир Аллохдан бошлик жангчилар гуруҳи габрлар куршовига тушиб қолади. Жангда анчагина киши ярадор бўлади. Амир Шайх Нуруддинни душман ўртага олиб, асирга туширишига оз фурсат колганда Феруз Сеистоний ва унинг навкарлари габрлар устига шибга ўки ёгдириб, амир Шайх Нуруддинни халокатдан куткариб қоладилар. СохибкIRON Феруз Сеистонийни ушбу жасорати учун муносиб тақдирлайди. Амир Темур ўз саркардаларини ўта кадрлаган ва эъзозлаган, хурматини жойига қўйган. Уларнинг ҳаёти хавф-хатар остида колганда бор куч-қувватини, қобилиятини, тажрибасини уларни бартараф этиш учун сарфлаган. Мисрликлар қўлида банди бўлган амир Отламишни куткариш йўлида СохибкIRON томонидан олиб борилган ҳам дипломатик, ҳам ҳарбий саъй-ҳаракатлар фикримизни далиллашда яққол мисол бўлади. Амир Темурнинг шахсий раҳнамолиги остида вояга етган, ўрта асрнинг энг қудратли ва интизомли армияларидан бирини барпо қилишда, жаҳоншумул нусратларни қўлга киритишда унга сафдош бўлган саркардаларнинг ҳаёт йўлини асл манбалар асосида чуқур ўрганиш, теурий саркардалар галереясини яратиш Истиклол мафқураси қўяётган талабларга муайян даражада жавоб беради.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг 2004 йил 14-сонидан олинди.